

WELZIJSWERK: HIS MASTERS VOICE? OVER DE CONTEXT WAARIN HET WELZIJSWERK MOET OPEREREN.

Johan De Vriendt¹

Vanuit de vaststelling dat de impact van een marktlogica en daaraan verbonden managementlogica op het sociale en sociaal--culturele werkveld alsmear groter is geworden, werd mij gevraagd te schetsen welke evoluties en tendensen, welke processen van politisering en depolitisering ik heb opgemerkt. Eerst een opmerking vooraf over managementlogica. Het is al te gemakkelijk om management en managementlogica de zwarte (of moet ik zeggen roetmop?) piet toe te spelen. Ik heb de tijd en de organisaties geweten die wat betreft financiën en werkprocessen zo maar wat aanmodderden en, omdat er niet nagedacht werd over middelen, mensen en werkprocessen, zeer inefficiënt werkten. Mijn ervaring als bestuurder bij FairFin en SoCrowd leerde me dat orde op zaken stellen en efficiënt beheer veel middelen en energie konden vrijmaken voor het eigenlijke werk. Een goed management moet echter niet zijn vorm krijgen vanuit een marktlogica maar vanuit een logica van optimaal welzijn en welbevinden voor zoveel mogelijk mensen in een situatie van optimale democratie. Het wordt hoog tijd dat bedrijfseconomen en ander slim volk die alternatieve managementlogica afstemmen op een logica van welzijn voor allen. Welke evoluties en tendensen beheersen vandaag de sociaal--culturele en andere welzijnssectoren?

We komen uit een periode van slinkende ongelijkheid.

De periode van na de eerste wereldoorlog tot eind van de jaren zestig was volgens Thomas

¹ Johan De Vriendt was decennia lang actief in de sociaal--culturele sector. Hij is o.m. bestuurder van FairFin en SoCrowd. Voorliggende tekst sprak hij uit als key note op de inspiratiedag Back to Basics van *Middenveld in Beweging* (28.11.2014).

Piketty in zijn *Kapitaal* in de 21ste eeuw een van de weinige perioden in de geschiedenis waarin het inkomen uit kapitaal trager groeide dan het inkomen uit arbeid en waarin de kloof tussen arm en rijk verkleinde. Niet toevallig zagen we in die periode ook de opkomst van emancipatiebewegingen, het vorm krijgen van allerlei vormen van georganiseerd verzet, van kritische distantie tegenover allerlei machtssystemen. Niet toevallig slaagde mijn vader er in die periode ook in met zijn arbeidersloontje¹¹ kinderen te laten studeren en niet toevallig stonden die 11 kinderen, de een al wat meer dan de ander, ook kritisch tegenover de heersende sociale, economische, culturele of religieuze verhoudingen. Het was een periode van hoop, van experimenten, en van groeiend zelfbewustzijn.

Het aantreden van Margareth Thacher en George Bush Senior markeerde echter het wisselen van paradigma. Een half jaar voor ik op pensioen ging, kreeg ik de gelegenheid om heel veel te kunnen lezen, nadenken en reflecteren over de positie van het sociaal--cultureel werk, welzijnswerk, in een veranderende wereld en dat gewisselde paradigma. Dat ik dat kon is eigenlijk een illustratie van de stelling dat de marktlogica bepalend is geworden voor het welzijnswerk. Ik, en mijn werk, de uitgave van een vaktijdschrift voor sociaal--culturele werkers, waren te duur geworden. Mij nog een half jaar gewoon in dienst houden was goedkoper dan een voortijdig ontslag, zo net voor de pensionering. Laat hem dus nog wat aanmodderen... Vandaar...

Het einde van het kapitalisme

Anderhalf jaar voor het uitbreken van de kredietcrisis die hele landen aan de rand van de afgrond bracht, waarschuwde de Catalaanse econoom Santiago Niño Becerra in het boek "De crash van 2010 en de ondergang van het kapitalisme" er al voor dat we dat jaar een onvoorstelbaar grote crisis zouden meemaken. De Spaanse krant ABC publiceerde in 2006 een artikel met Becerra. Hij voorspelde toen – in een tijd dat alle beurzen nog feest vierden – een crisis die het kapitalisme als heersend economisch systeem in vrije val zou brengen. Deze professor aan de universiteit van Barcelona doet onderzoek naar de historische ontwikkelingen in de wereldeconomie. In de loop van 2000 jaar onderscheidde hij 18 systeemcrisisen. Nu staan we voor de 19de. Die systeemcrisisen markeren gebeurtenissen in sociaaleconomische systemen die ongeveer 250 jaar duren. Het kapitalistisch systeem is aan het einde van zijn levenscyclus gekomen, stelt Becerra. Het systeem is op, maar zijn doodstrijd kan nog een jaar of vijftig duren met een zeer instabiele en gevaarlijke wereld als gevolg. De cyclus van 250 jaar is daarna voltooid. Dat is het goede nieuws. Wanneer de neergang van een systeem is ingezet, worden de contouren van het nieuwe systeem beetje bij beetje duidelijker. Dat was zo op het eind van het mercantilistisch systeem en dat is ook de verwachting voor het einde van het kapitalisme. En Becerra, dat is het slechte nieuws, heeft geen goed oog in dat nieuwe systeem. Het kapitalistische systeem kon spectaculair groeien op basis van de zoektocht van elk individu naar zijn maximale winst. En geen prijs was daarvoor te hoog. De social--profit werd door de staat ondersteund om toch maar zoveel mogelijk individuen te laten deel nemen aan het systeem. Want groei was noodzakelijk om het systeem te laten functioneren. En groei

kon alleen als iedereen consumeerde. Maar op een keer moet de prijs wel betaald worden. Daar zijn we nu aan toe. Dat kapitalistisch systeem is te duur en te verkwistend voor de beperkte hulpbronnen die we nu nog hebben.

Een nieuw sociaaleconomisch systeem?

In het nieuwe systeem zal het individu slechts van belang zijn in functie van zijn bijdrage aan de groep. De rationele verdeling van de schaarse middelen zal centraal staan. Ik citeer Becerra letterlijk (Interview van Lex Rietman uit de Groene Amsterdammer van 13 januari 2010): "De boodschap van het kapitalisme was altijd: iedereen is noodzakelijk. Om te consumeren, belasting te betalen, zich voort te planten et cetera. Nu zien we dat dit niet meer zo zeker is. De Soedanezen die van de honger sterven, gaan dood omdat het systeem ze niet nodig heeft. Dat is de harde werkelijkheid. Ik denk dat weinig mensen Soedan op de kaart kunnen aanwijzen. Voor veel mensen bestaat Soedan dus eigenlijk niet. Maar als we opeens niet--noodzakelijke mensen zien opduiken in Rotterdam, Stockholm, New York of Barcelona, dan krijgt het probleem een andere wending. Want iedereen kan zich bij die steden een beeld vormen." En verder: "Het wordt zo ook binnen de welvarende regio's steeds zichtbaarder wie economisch noodzakelijk is en wie niet. Dat heeft onvoorstelbare sociale en politieke consequenties. Heel weinig mensen zullen voorbereid zijn op de keiharde overlevingsstrijd die dit in een situatie van toenemende schaarste met zich meebrengt."

In recenter jaren zien we dat steeds terugkeren. De 'welvarende' staten reageerden niet op de ebolacrisis tot ze zich realiseerden dat zij zelf wel eens bedreigd konden worden. Frontex, de Europese grenswacht, laat vluchtelingen in de Middellandse Zee verdrinken en diegenen

die toch tot de grenzen weten door te dringen worden stante pede teruggestuurd.

Menselijk afval

Becerra staat niet alleen met die visie. De socioloog Zygmunt Bauman behandelt in het tweede hoofdstuk van zijn boek "Vloeibare tijden" het probleem van het menselijk en materieel 'afval' dat door het kapitalisme geproduceerd wordt. Dat kapitalistisch systeem maakt meer en meer mensen overbodig en produceert steeds meer 'afval' dat altijd maar moeilijker te verwijderen wordt. Wanneer Europa in vroeger tijden zijn overtollig arbeidspotentieel kwijt kon in Afrika, Amerika of Australië, zijn er nu geen 'lege landen' meer waar 'menselijk afval' kan gedumpt worden. Een deel van die overtolligen beschouwd men als arbeidsreserveleger dat in goede conditie moet worden gehouden zodat het bij de eerste gelegenheid in actieve dienst kan terugkeren. Maar ook die ontsnappingsmogelijkheid verdwijnt stilaan en andere maatregelen en strategieën falen. Er zijn nu geen lege landen meer die overtolligen van andere landen opnemen. Bauman merkt een hoofdstuk verder op dat er 'gevaarlijke klassen' ontstaan, zij die ongeschikt worden geacht voor herintegratie; zij die niet alleen overtollig, maar overbodig zijn geworden. Die klassen worden onherroepelijk uitgesloten en dat is een direct gevolg van het uiteenvallen van de sociale staat. Het is vandaag een dunne lijn die werklozen scheidt van een onderklasse die geen enkele bijdrage meer levert aan de maatschappij die hen goed kan missen en die beter af zou zijn zonder hen. De lijn tussen die onderklasse en de criminelen is bijzonder dun, en die laatsten worden niet meer heropgevoed maar langdurig onschadelijk gemaakt.

Het lezen van dit boek van Bauman komt, net zoals dat van Becerra, voor iedere rechtgeaarde welzijnswerker over als het krijgen van een klap in het gezicht. Onze dagelijkse werkzaamheden en zorgen en onze focus op de groepen waarmee we werken, beperken ons zicht op een bredere mondiale werkelijkheid en zeker al ons zicht op wat achter de feiten schuilgaat. De klap ligt niet zozeer in het kennis nemen van de inzichten van die auteurs maar in de herkenning. We herkennen die inzichten uit onze dagelijkse praktijk.

De 'haves' en de 'have nots'

Dat is de situatie waarin het welzijnswerk zich beweegt. Een stervend systeem waarin de uiteindelijke nieuwe machthebbers zullen bepalen of het nog rationeel is om middelen te besteden aan hen die niet meer kunnen bijdragen aan het nieuwe systeem. En het sociaal--cultureel werk, het welzijnswerk, het opbouwwerk... waarover de overheid steeds meer en meer de regie voert, zal daarin slechts kunnen overleven als het zich richt op degenen die wel kunnen bijdragen. Als het zich richt op het nog beter functioneren van de 'haves'. Het zal als irrelevant beschouwd worden als het zich richt op de 'have nots'.

Is het dan niet nuttig dat het welzijnswerk werkt rond problemen van kansarmoede? Of werklozen of laaggeschoolden bijkomende competenties probeert te verschaffen? Is dat niet werken aan meer gelijkheid? Jacobs en Van Doorslaer hebben in "Het Pomphuis van de 21ste eeuw" aangetoond dat dit zinloos is zolang er ook geen politiek perspectief aan verbonden is. Hoeveel vorming de armen ook krijgen om in het systeem te kunnen functioneren, hun achterstand blijft even groot, want de anderen krijgen die vorming ook. Hun kansen worden niet groter en de samenleving niet gelijkjer. Het

educatief systeem wordt een strafinstrument waar je moet pompen of verzuipen. De stelling van Jacobs en Van Doorslaer gaat evengoed op voor het verder prutsen aan symptomen van ongelijkheid zonder de politieke en macro-economische kant van de zaak in overweging te nemen. Willen we als welzijnswerk zinnig bezig zijn, dan moeten we niet 'kurieren am Symptom' maar politiek bezig zijn, kant kiezen, mensen en onszelf weerbaar maken, ons organiseren in een soort vakbonden van de leefomgeving of 'syndicats des cadres de vie', met ze actie voeren, samen leren menswaardig te overleven en te leven... Jacobs en Van Doorslaer geven hier meteen ook een antwoord op de pessimistische toekomstvisie van Becerra en Bauman. Uitgaande van een situatie zoals ze is, projecteerden Becerra en Bauman die ontwikkeling verder in de toekomst. Bij ongewijzigd paradigma zal waarschijnlijk gebeuren wat ze voorspelden. Daarom, ik zeg het nog eens, moeten we politiek bezig zijn, kant kiezen, mensen en onszelf weerbaar maken, ons organiseren, actie voeren, samen leren menswaardig te overleven en te leven... De vraag stelt zich onontkoombaar: welke keuze maakt jouw organisatie? Welke keuze maak jij?

Participatie en beleidslogica

Nog een andere inzicht dat ik jullie niet wens te onthouden, werd me aangereikt door Danny Wildemeersch, nu ook al professor emeritus. Ter gelegenheid van mijn pensionering schreef hij een tekst, verpakt in een mooi cadeaudoosje. Het mooiste cadeau dat ik toen kreeg... "Democratie is tegenspraak" heet die tekst. Hij schreef neer wat ik en velen onder u, ook al ervaren. Een aantal decennia geleden was het middenveld bezig met het vorm geven van begrippen als participatie, burgerschap en democratie. Maar in de voorbije jaren hebben zich grondige verschuivingen voorgedaan

in de wijze waarop concepten en praktijken van democratie, participatie en burgerschap betekenis kregen. Die begrippen zijn nu beleidsinstrumenten geworden. Geen enkel beleidsplan op gelijk welk niveau kan niet zonder koppeling aan participatieprocedures. Die procedures worden echter ingekleurd vanuit de logica van het beleid en dat is het creëren van een draagvlak voor beleidsbeslissingen. Dat draagvlak is gebaseerd op consensus. En consensus betekent het opheffen van meningsverschillen en het neutraliseren van machtsverhoudingen. Het probleem is dat organisaties uit de sociale, culturele, educatieve en welzijnssectoren, alleen nog erkenning krijgen wanneer ze zich situeren binnen die beleidslogica en dat is in essentie een beheerslogica op basis van door de overheid aangestuurde processen. De uitvoerders van die processen, het onderwijs, sociale, culturele of welzijnsorganisaties, worden geëngageerd op tijdelijke en contractuele basis. Zij moeten oplossingen ontwikkelen voor problemen die vanuit deze beleidslogica worden geformuleerd. De controle van die projecten gebeurt, volgens de principes van de strategische planning, aan de hand van outputindicatoren, evidence based practices, auditing, benchmarking en andere mechanismen uit het receptenboek van de markteconomie. Aan de basis van deze nieuwe beheerslogica ligt een gebrek aan vertrouwen in de werking van organisaties uit de wereld van welzijn, cultuur en educatie. De verantwoording die ze moeten afleggen is gesitueerd in de beleidskaders eigen aan hedendaagse managementprincipes. In veel gevallen zijn de werkers een belangrijk deel van hun tijd bezig met het formuleren van projectaanvragen en het verantwoording geven over de resultaten. Die werkers wijken uit naar de tweede of derde lijn en brengen hun werktijd door achter hun computer met het schrijven van dossiers. De eerste lijn

wordt overgelaten aan tijdelijke medewerkers, stagiairs, nieuwkomers, vrijwilligers. Ervaren professionals worden letterlijk bureaucraten.

We zijn het 'vormgeven van het samenleven' gaan definiëren in termen van het oplossen van problemen die uitsluitend volgens een beheersingslogica kunnen worden aangepakt. Er is gebrek aan vertrouwen in de eigenzinnige en creatieve praktijken van sociale, culturele, educatieve en welzijnsorganisaties... Bij het schrijven van zijn tekst had Danny Wildemeersch nog geen weet van de invulling van het begrip participatiesamenleving zoals die in gidsland Nederland gestalte kreeg, waar het begrip voor de eerste keer opdook in 2013 in de troonrede van Willem--Alexander. Ook in ons land zie je in de beleidsnota's van de regeringen verwijzingen naar dergelijke doe--het--zelf--samenlevingen verschijnen. Hier noemt men het 'vermaatschappelijking van de zorg'. Het gaat hier om een samenleving waarin iedereen die dat kan verantwoordelijkheid neemt voor zijn of haar eigen leven en omgeving, en waarbij de overheid geen rol meer speelt. Of met andere woorden: zoek het zelf maar uit! De neoliberale samenleving ten top gedreven! Gaan we, ook in Vlaanderen, naar een samenleving waarin je voor een fatsoenlijke oude dag afhankelijk bent van centen of familie of burens, die dan 'participanten' moeten gaan heten?

Democratie is tegenspraak

Om nieuwe perspectieven te ontwikkelen is er nood aan vrijplaatsen om te experimenteren, te onderzoeken, risico te lopen en met vallen en opstaan nieuwe praktijken vorm te geven. Echte innovaties komen niet tot stand bij mensen die braaf binnen de lijntjes kleuren. De kern van de democratie bestaat uit tegenspraak en niet uit samenspraak. Een democratische overheid verdraagt een dosis tegenspraak en eigenzinnigheid. Tegenspraak en eigenzinnigheid van actieve burgers die omwille van de kwaliteit van het samenleven bereid zijn het risico te lopen om grensverleggend bezig te zijn. Dergelijk welzijnswerk dat kant kiest, dat niet zozeer met papier en computers werkt, maar met mensen, komt onvermijdelijk in conflict met haar broodheren want het zal worden beschouwd als subversief en als ondermijning van de gevestigde orde. We zullen moeten werken op de rand van wat mogelijk is en dikwijls erover. We zullen meesters in de camouflage moeten worden. We zullen onze handelingsruimte veel creatiever moeten invullen. Naast het feit dat we het slim en strategisch zullen moeten spelen en meer gaan moeten samenwerken, hebben we nood aan bescherming en rugdekking. We kunnen die ondermeer vinden bij de vakbond. Maar dat houdt in dat we ons zullen moeten engageren in die vakbond en hen er moeten van overtuigen dat het welzijnswerk een strategische sector kan zijn en dat de belangen ervan gelijklopend zijn met die van de vakbond.

Een lichaam heeft meerdere ledematen. Als 1 ledemaat pijn heeft, dan heeft het hele lichaam pijn. Voor elkaar zorgen, elkaar aandacht geven omdat we allemaal deel zijn van een groter geheel, dat is voor mij solidariteit.

SolidairCity. Camionetinterview